

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی
مرکز پژوهشهای ایرانی و اسلامی

بیت یاب شاهنامه فردوسی

بر اساس پیرایش

جلال خالقی مطلق

به کوشش

علی ایما

با همکاری

خدیجه خسروی

ایمانی، علی، ۱۳۱۸- ، گردآورنده
بیت یاب شاهنامه فردوسی براساس پیرایش جلال خالقی مطلق/ به کوشش علی ایمانی، با همکاری
خدیجه خسروی، تهران: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۹۳.
۴۹۲ص، (سلسله انتشارات کانون فردوسی، ۵)
۱. فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ق. شاهنامه - کشف ابیات
الف. خالقی مطلق، جلال، ۱۳۱۶-
ب. خسروی، خدیجه، ۱۳۵۸-
ج. عنوان

۹ الف/۴۴۹۴ PIR

رده بندی دیویی: ۸ فا ۱/۲۱

۳۶۵۵۸۴۲ م

نام کتاب: بیت یاب شاهنامه فردوسی براساس پیرایش جلال خالقی مطلق
مؤلف: علی ایمانی - خدیجه خسروی
ناشر: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهشهای ایرانی و اسلامی)
حروف چینی و صفحه آرایی: زهرا سمرقندی
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و انتشارات وابسته به سازمان اوقاف و امور خیریه
چاپ اول: تهران ۱۳۹۳
تعداد: ۱۰۰۰ نسخه
حق چاپ محفوظ است

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۳۲۶-۶۱-۰

دوره (ج ۵): ۶-۷۰-۲۵-۷۰۲۵-۹۶۴۰-۹۷۸

نشانی: تهران، نیاوران، کاشانک، صندوق پستی ۱۹۵۷۵/۱۹۷

تلفن: ۲۲۲۹۷۶۲۶ دورنگار: ۲۲۲۹۷۶۶۳

پست الکترونیک: centre@cgie.org.ir

www.cgie.org.ir

فهرست مندرجات

یادداشت	نه
پیشگفتار	یازده
متن کتاب	۴۸۰-۱
الف	۱
ب	۱۹
پ	۱۳۳
ت	۱۴۵
ج	۱۵۷
چ	۱۶۵
ح	۲۲۵
خ	۲۲۷
د	۲۳۳
ر	۲۴۹
ز	۲۵۱
س	۲۸۱
ش	۳۰۷
ص	۳۱۵
ط	۳۱۷
ع	۳۱۹
غ	۳۲۱
ف	۳۲۳
ق	۳۳۳
ک	۳۳۵
گ	۳۶۹
ل	۳۷۹
م	۳۸۱
ن	۳۹۳

۴۱۷

و

۴۲۱

ه

۴۶۷

ی

www.ketab.ir

یادداشت

حجم بزرگ شاهنامه از یک سو و بیت‌های بسیاری از این کتاب، چه آنهایی که در متون دیگر آمده و چه آنهایی که در حافظه ایرانیان مانده است، ناگزیر می‌سازد که برای این کتاب یک بیت‌یاب یا کشف‌الابیاتی ساخته گردد. تا آنجا که نگارنده می‌شناسد، نخستین کشف‌الابیات شاهنامه را استاد دکتر سید محمد دبیرسیاقی در دو مجلد و براساس چاپی که خود ایشان از شاهنامه آماده ساخته بودند منتشر کردند (سلسله انتشارات انجمن آثار ملی، تهران ۱۳۵۰). دیگر کشف‌الابیاتی است که انتشارات هرمس بر پایه چاپ مسکو و در پایان همین چاپ تهیه کرده است (دو مجلد، تهران ۱۳۸۲).

اکنون مدتی است که خوانندگان شاهنامه پیرایش نگارنده و همکاران او (آقایان دکتر محمود امیدسالار و ابوالفضل خطیبی) که بعضی مجلدات آن نخست در نیویورک و سپس تمام اثر یعنی هشت دفتر متن و چهار بخش یادداشتها در تهران انتشار یافت (متن، چاپ چهارم، تهران ۱۳۹۲؛ یادداشتها، چاپ دوم، تهران ۱۳۹۲)، خواستار بیت‌یابی بر پایه این چاپ بودند، به ویژه اینکه چندی است که اهل فن در کارهای پژوهشی خود که براساس شاهنامه انجام می‌دهند، از این پیرایش انتقادی بهره می‌گیرند، و طبعاً داشتن بیت‌یابی از آن کار پژوهش را آسان‌تر می‌سازد. از این رو جای نکوختی است که اکنون این آرزو به همت والا و دست‌کوشای دانشمند ارجمند آقای دکتر علی ایمانی و همکاری بانو خدیجه خسروی به بهترین روی از قوه به فعل درآمده است. همچنین باید از مدیر فرهنگ دوست مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی آقای سید کاظم موسوی بجنوردی سپاسگزار بود که چاپ این کتاب را در برنامه انتشاراتی کانون فردوسی پذیرفتند. نگارنده به نوبه خود از همه این عزیزان سپاسمند است و تردیدی ندارد که دوستداران شاهنامه در این وظیفه با او یک‌دل و هم‌سخن‌اند.

جلال خالقی مطلق

پیشگفتار

به نام آن که جان را فکرت آموخت

به یاد دارم که از همان روزهای آغازین آشناییم با شاهنامه فردوسی - ویرایش دکتر جلال خالقی مطلق -، خارخار تهیه بیت‌یابی برای این اثر گرانقدر در وجودم شکل گرفت و این خار خار و دغدغه هر روز بیشتر می‌شد و مرا به انجام دادن این مهم برمی‌انگیخت.

در سال ۱۳۹۱ که برای کاری در آلمان بودم توفیقی دست داد تا در دانشگاه هامبورگ با جناب دکتر خالقی مطلق دیداری داشته باشم. در این دیدار کوتاه و به یاد ماندنی اندیشه خود را با ایشان در میان نهادم و لزوم این کار را به خواهش ایستادم. ایشان با گشاده‌رویی تمام نظرم را تأیید کردند و حتی باور داشتند که بهتر می‌بود به جای بیت‌یاب (کشف‌الابیات)، مصراع‌یاب (کشف‌المصاریع) ترتیب داده می‌شد و در آن لحظات کوتاه همه‌گونه موجبات تشویق و تأیید مرا فراهم آوردند.

در دیدار بعدی که برای خداحافظی خدمتشان رسیدم، باز از سوی ایشان به تهیه و تنظیم این بیت‌نامه موظف و مؤید شدم و اکنون طبیعی است که بسیار خوشحال باشم که توانسته‌ام کار کوچکی در کنار کارهای سترگ فردوسی‌پژوهان به انجام برسانم.

در بازگشت به میهن سریعاً مقدمات کار را فراهم و عزم جزم کردم که تهیه یک بیت‌یاب کم‌نقص برای شاهنامه ۸ جلدی ویرایش دکتر خالقی مطلق را در سرلوحه کار خود قرار دهم. پس از مشاوره با دوستان آگاه پیرامون موضوع و چگونگی شروع و نحوه کار، در نهایت بر آن قرار نهادیم که همچون گذشته از نظام فیش‌برداری استفاده شود اگرچه با وجود امکانات رایانه‌ای شاید این شیوه مردود تصور شود، اما وسواس و دلشوره نگارنده این سطور و همکار محترم او، از این‌رو که نکند خدشه و خللی در کار وارد شود آنها را بر آن داشت که در تصمیمی که گرفته‌اند استوار بمانند و ترجیح دادند که بدون کمک گرفتن از دیگران، کار فیش‌برداری را شخصاً به انجام رسانند. اما در نهایت و برای اطمینان خاطر بیشتر در برخی موارد استفاده از رایانه را نیز در برنامه کار خود قرار دادند.

بدین ترتیب این کارک را فراهم آوردیم و آن را به دوستداران فردوسی بزرگ تقدیم می‌داریم، باشد که کاربران کاردان و پژوهندگان پژوهشگر را بکار آید.

در تهیه این بیت‌یاب از هیچ کشف‌الابیاتی ملهم نشده و از هیچ منبع و مآخذی اقتباس نکرده‌ایم؛ اگرچه بعضی از آن‌ها را مورد بررسی قرار داده‌ایم تا شیوه آن عزیزان با این کتاب سنجیده شود و به ویژه کشف‌الابیات استاد فرزانه جناب دکتر محمد دبیرسیاقی توروک و مقدمه ارزشمند ایشان در مطالعه گرفته شد که هم‌اکنون درباره آن سخن خواهیم گفت.

استاد معظم جناب دکتر دبیرسیاقی در کشف‌الابیاتی که برای شاهنامه ۵ جلدی خود ترتیب داده‌اند از شیوه فریتس ولف

بیرونی کرده‌اند، یعنی برای تهیه فهرست لغات داستان شاهان شاهنامه را به ترتیب زمان پادشاهی در نظر گرفته و ترتیب خاصی ارائه داده‌اند. به اعتقاد و باور ایشان «... رعایت تقسیم ولف این حسن را دارد که فهرست بر تمام چاپ‌های شاهنامه، که براساس تقسیمات پنجاه‌گانه سلطنت شاهان شماره‌گذاری شوند، قابلیت انطباق می‌یابند و خود فهرست لغات ولف نیز در آن واحد بر چندین چاپ (مثلاً چاپ ژول مول و چاپ فوئرس و چاپ کلکته و چاپ بروخیم و چاپ خاور و چاپ نگارنده و غیره) قابلیت تطبیق دارد» (دبیرسیاقی، کشف‌الابیات، مقدمه، ص ۱۱).

بدین ترتیب از کشف‌الابیات نامبرده می‌توان به عنوان یک اثر جامع که کاربرد وسیع‌تری دارد نام برد و آن را یک اثر ارزشمند دانست. منتهی با عنایت به اختلاف نسخه‌ها و این که شماره بیت‌ها در تمام نسخه‌های شاهنامه به یک میزان و یک تعداد نیست و اضافات و سقطات در آن‌ها فراوان دیده می‌شود، یافتن یک بیت مثلاً از شاهنامه چاپ بروخیم به وسیله این کشف‌الابیات اگر محال نباشد قطعاً دشوار و وقت‌گیر است و این با هدف اصلی که سرعت کار را می‌طلبد در تضاد است.

خوشبختانه خود استاد نیز به این مطلب کاملاً وقوف داشته‌اند که مرقوم فرموده‌اند: «... منتهی چون عدد ابیات شاهنامه بر حسب نسخه‌ها تفاوت می‌کند، در هر یک از این چاپ‌ها بیت مطلوب ممکن است چند بیت پیش‌تر یا پس‌تر از موضعی که فهرست نشان می‌دهد یافته شود» (دبیرسیاقی، کشف‌الابیات، مقدمه، ص ۱۱).

اما شیوه‌ای که ما برگزیده‌ایم شیوه‌ای است بسیار سهل و قابل دسترسی. به این طریق که از هر بیتی چند کلمه اول آورده شده و در مقابل آن، سه شماره دیده می‌شود که شماره اول شماره دفتر هشتگانه و شماره دوم شماره صفحه مربوط و شماره سوم شماره بیت است. به عنوان مثال: چو بشنید شیرین ۵۱۷/۳۶۵/۸

به این معناست که بیت: چو بشنید شیرین که آمد سپاه به پیش سپاه آن جهاندار شاه

در دفتر هشتم و در صفحه ۳۶۵ قرار دارد و شماره این بیت هم ۵۱۷ می‌باشد. به دیگر عبارت اگر کسی بخواهد بیت بالا را در شاهنامه ویرایش خالقی مطلق بیابد، یک راست به سراغ حرف «چ» می‌رود و سپس عبارت: چو بشنید شیرین را می‌یابد و با نشانی‌ای که داده شده است گمشده خود را پیدا می‌کند.

با این همه، سخت باور داریم که این کار حجیم هرگز خالی از عیبی نیست و گرچه تمام کوشش و توانمان را به کار گرفته‌ایم که اثری بی‌کم و کاست به پیشگاه ادب دوستان و ارادتمندان فردوسی بزرگ تقدیم داریم اما شگفت نیست که در این اثر مثل همه آثار، کاستی‌ها و سهوهای دیده شود که از چشم مؤلفان دور مانده باشد و خوشحال می‌شویم که استفاده‌کنندگان دانشور از روی دلسوخگی لغزش‌ها را یادآوری فرمایند که گوش جانمان نبیوست.

در پایان این مقال نمی‌توان اعتراف نکرد که اگر همت و جوانمردی و پایمردی عزیزان بزرگوار، حضرت سید کاظم موسوی‌بجنوردی ریاست محترم مرکز و دکتر صادق سجادی معاونت محترم پژوهشی و علمی نبود شاید این کار هم به دست چاپ سپرده نمی‌شد، که زبانمان از تشکر قاصر است، اجرهما عندالمولا.

و نیز سپاس داریم از سرکارخانم بهاره بادافراس که موجبات صفحه‌آرایی چشم‌گیر و چشم‌نواز این کتاب را فراهم کردند و هم‌چنین تشکر فراوان از جناب آقای علی بیجاد که در این راه در سختی‌ها با ما شریک بودند و از خانم بزرگوار زهرا سمرقندی تاییست کاردان و شکبیا که کار تایپ بیت‌ها را در نهایت دقت و سلیقه و با شکبایی به اتمام بردند.